

I. COĞRAFI KAPSAM

I.1. TÜRKİYE'NİN COĞRAFI KONUMU

I.1.1. Genel Fiziksel Özellikler

Türkiye, kuzey Yarım Küre'de orta kuşağın Ekvator'a yakın olan kesimindedir ve 35° 51' - 42° 06' kuzey enlemleri ile 26° - 45° doğu meridyenleri arasında bulunmaktadır. Doğusu ile batısı arasında 19 meridyenlik uzaklık vardır ve bu durum, 76 dakikalık zaman farkını doğurur.

Türkiye'nin toplam yüzölçümü 777.971 km²'dir ve bu alanın % 97'si Asya'da, geri kalanı ise Avrupa'da bulunur ve Asya-Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan bir geçiş noktasında yer almaktadır. Çanakkale ve İstanbul Boğazları Avrupa'dan Asya'yı ayırmakta ve Akdeniz, Karadeniz Havzaları arasında doğal bir bağlantı oluşturmaktadır. Ayrıca ülke dört deniz tarafından çevrilmiş olup, Ege ve Akdeniz batı ve güneyde yer alırken, Türkiye, Karadeniz kıyısını Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ve Gürcistan ile paylaşmaktadır.

Türkiye, bir yandan Avrupa, Asya, Afrika kıtalarının kavşak noktasında bulunmakta, diğer yandan da Orta Doğu, Balkan, ve Kafkas Ülkelerine güneyde Suriye ve Irak, doğuda İran, Nahcivan ve Ermenistan, batıda ise Ege Denizi ve Meriç Nehir sınırı ile Yunanistan'a komşudur. Onun için Türkiye, coğrafi konum olarak dünya üzerinde siyasi, ekonomik ve askeri yönden çok önemli ve stratejik bir bölgede bulunmaktadır.

Türkiye, farklı coğrafi konumundan dolayı jeolojik yapı, topografya, iklim, yaban hayatı ve bitki örtüsü açısından büyük çeşitlilik sergilemektedir. Ortalama yükseklik Avrupa'da 330 metre, Asya'da 1050 metre iken Türkiye'de 1131 metre olması, Kuzey ve Güneyde dağların genel olarak denizlere paralel olarak uzanması, denize olan yakınlık ile uzaklık ve yükselti iklimi, yağış cins ve miktarı ile bitki örtüsünü önemli ölçüde etkilemektedir.

Türkiye genel coğrafi şekil bakımından doğudan batıya doğru uzamış bir kara parçası olup, Trakya'nın batıdaki bağlantısı göz önüne alınmaz ise, doğu tarafından kara ile birleşmiş, diğer 3 tarafı denizlerle çevrilmiştir. Güney ve kuzeyinde mevcut sıradağlar ile sahil kısımları ve iç bölgeler birbirinden ayrılmıştır. Doğuda engebeler çok fazladır. Batı Anadolu'da ise, fazla yüksek değil ve denize dik bir şekilde uzanmaktadırlar. Türkiye'nin genel durumunda göze çarpan görüntü; Kuzey ve güney kesimlerinde iki dağlık şerit, doğuda dağlık bir yayla Batıda Ege denizine dik uzanan dağların arasında kalan bir saha ve içerde, etrafı dağlarla çevrilmiş ve denizle ilgisi kesilmiş bir bölge vardır. Bu farklılıkların meydana getirdiği özellikler çeşitli iklim bölgelerinin sınırlarını çizmektedir.

Türkiye kuzey yarımkürede 35° 51' - 42° 06' kuzey enlemleri ile 26° - 45° doğu meridyenleri arasında kalan toprakları ile ılıman iklim kuşağı üzerindedir. Bununla birlikte, ülke için Akdeniz iklimi, Karadeniz iklimi ve Karasal iklim sınıflaması yapılabilir. Ancak yine de yedi coğrafi bölge birbirinden farklı özellikler gösterir ve bu sebeple Türkiye iklimi yedi bölge içerisinde tanımlanabilir. Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz kıyı bölgeleridir üçü ise dağlık ve zorlu kurak ve soğuk iklim koşullarına sahip olan İç

Anadolu, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu Bölgeleridir. **Harita.I.1.1'de** Türkiye Fiziki Haritası verilmektedir.

1.1.2. Türkiye'nin Yüzey Şekilleri ve Eğimi

1.1.2.1 Topoğrafya

Türkiye'nin deniz seviyesinden oldukça yüksek bir bölgede yer alması ve Doğu Avrupa ülkelerinin tersine deniz seviyesi ile 250 m arasındaki alçak alanlar, yurdumuzun ancak % 10'unu kaplarken 1000 m'den yüksek alanlar toplam yüzeyin % 55.5'ini kaplar 2000 m'den yüksek alanlar ise, Türkiye'nin toplam yüzölçümünün % 10'u kadardır.

Yüksek dağlar İç ve Doğu Anadolu'da yoğunlaşmıştır. Genelde, ülke arazilerinin % 63'ünün eğimleri % 15'den diktir. **Tablo:I.1.1.**'de Türkiye Topraklarının Eğim Gurupları ve Eğim Yüzdeleri verilmektedir.

Türkiye yüzey şekilleri bakımından çok çeşitlilik gösteren bir ülke olup başlıca dağ sıraları olan kuzeydeki Kuzey Anadolu Dağları ile güneydeki Toroslar geniş yaylar çizerseler de genel olarak batı-doğu doğrultusunda uzanırlar. Bu iki dağ sırasında İç Anadolu'nun geniş ve yüksek düzlükleri yer alır.

Kuzey Anadolu Dağları ile Toroslar, ülkenin doğusuna doğru birbirine yaklaşır. Bunun sonucu olarak Doğu Anadolu Bölgesi, daha yüksek ve daha dağlıktır. Kuzey ve Güneydeki dağlar doğuda olduğu gibi batıda da birbirine yaklaşır. İçbatı Anadolu eşiği adı verilen kesimde adı geçen dağlar birbirine nispeten yaklaşır. Fakat burada Doğu Anadolu'daki yüksekliklere erişilmez. Bu eşiğin ötesindeki kıyıya paralel dağ sıraları ile buraları birbirinden ayıran aynı doğrultudaki tektonik çukurlar Ege kıyılarına dik olarak sıralanır.

Türkiye'de belli sıralar halinde uzanan dağlar dışındaki tek başına yükselen, ya da düz bir çizgi boyunca sıralanan volkanik dağlar, çeşitli yükseltideki platolar, çoğu akarsu ağızlarında ve vadilerin genişleme alanlarında görülen ovalar, ülkemizin yüzey şekillerine çeşitlilik katarlar.

Bu kadar farklı yüzey şekillerine sahip olan topoğrafyadaki arazi eğimi, toprağın, dağın ve ovanın ayrılmaz bir özelliği olarak kabul edilmektedir.

Eğim, arazideki iki nokta arasındaki yükseklik farkını ifade eder. Yüzde ya da derece olarak gösterilir ve arazi çalışmalarında eğim, genel olarak yüzde olarak adlandırılır.

Arazinin belli bir eğime sahip olması, genellikle yağışlardan sonra yüzey akışına geçen sel sularının miktarına, toprağın erozyona karşı gösterdiği dirence ve tarım alet ve makinalarının kullanılmasına büyük ölçüde etki eder.

Çok farklı eğimlere sahip bulunan Türkiye topraklarının eğim grupları, eğim yüzdeleri ve kapladığı alanlar aşağıda ayrı ayrı gösterilmiştir.

Tablo:I.1.1.'de "Türkiye Topraklarının Eğim Grupları ve Eğim Yüzdeleri

Eğim Grubu	% Eğim	Kapladığı Alan	
		(ha)	(%)
1- Düz eğimli topraklar	0-2	9.178.404	11.80
2- Hafif eğimli topraklar	2-6	8.039.452	10.33
3- Orta eğimli topraklar	6-12	10.596.581	13.62
4- Dik eğimli topraklar	12-20	11.478.394	14.75
5- Çok dik eğimli topraklar	20-30	13.394.964	17.22
6- Sarp eğimli topraklar	30	10.463.292	13.48
Toplam		63.171.087	81.20

Kaynak: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1987.

Bu eğim grupları içinde bulunan ve eğimi % 12'ye kadar olan düz, hafif ve orta eğimli alanların % 35.75'i yani 27.814.437 ha toplam arazimiz, işlemeli tarıma uygundur.

Eğimi % 12'den fazla olan araziler işlemeli tarıma uygun olmadığı gibi, eğimin dikliği ve uzunluğu arttıkça, toprak erozyonu çoğalmakta, bitki besin maddeleri kaybedilerek topraklar fakirleşmektedir.

Dünyanın bir çok bölgesinde olduğu gibi ülkemiz de, önemli boyutlarda toprak erozyonuna maruz bulunmaktadır.

Ülke arazilerinin;

-% 20'si orta,

-% 36.4'ü şiddetli,

-% 22.3'ü çok şiddetli olmak üzere erozyona maruzdur.

Türkiye için çok önemli bir toprak ve çevre sorunu olan erozyonun önlenmesi ve olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi için çok ciddi tedbirlere ihtiyaç vardır.

Erozyon riski yüksek olan iklim şartları uygun olmayan topraklarda;

-İşlemeli tarım yapılmamalı,

-Özellikle erozyon bölgelerinde, toprağın yanlış işlenmesi ve ekimi, yanlış sulanması önlenmeli, gerekli şekilleme ve teraslama yapılmalı,

-Bu bölgeler, yer ve iklim şartlarına uygun olarak ağaçlandırılmalı, çayır, meralar ve bitki örtüsü korunmalı,

-Rüzgar erozyonuna karşı setler oluşturularak bölgeler ağaçlandırılmalı ve orman tahribatı önlenmelidir.

I.I.2. No'lu Türkiye Eğim Haritası'nda ülke genelinde eğim grupları, yüzde oranları ve kullanma uygunlukları ayrı ayrı gösterilmiştir. Ayrıca **I.I.3 No'lu** Türkiye'nin Jeoloji Haritası da ekte verilmiştir.

1.1.2.2. İklim

Türkiye'de oldukça çeşitli bir iklim söz konusudur, genelde dört iklim bölgesine yayılan ve dört mevsimin yaşandığı ülkede ortalama yıllık sıcaklık güney sahilinde 18-20 °C arasında, batı sahillerinde 14-15 °C arasında ve iç bölgelerde yüksekliğe bağlı olarak 4-18 °C arasında değişmektedir.

Ortalama sıcaklık Ege ve Akdeniz sahillerinde yılın en sıcak ayları olan Temmuz ve Ağustos'ta 27 °C'yi aşmakta ve Karadeniz, Marmara sahillerinde 22-24 °C arasında değişmektedir.

Türkiye'de hem tüm mevsimlerde yağış alan bir iklim hem de yazların sıcak olduğu subtropikal bir iklim vardır. Yağış içerilere doğru azalırken sahiller boyunca ve denize

bakan dağ eğimlerinde ülke ortalamasını geçmektedir. Yağmur Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde sonbaharda başlarken, Karadeniz Bölgesinde düşer. Anadolu'nun iç kesimleri ve Güneydoğu Anadolu'da ilkbaharda yağmur yağarken, Doğu Anadolu'da hem ilkbahar hem de yaz mevsimlerinde yağmur görülür. Ülkedeki ortalama yıllık yağış 735 mm'dir. Ancak bu yağış Rize'de 2.300 mm'ye kadar çıkabilmekte ve Kırşehir'de 326 mm'ye kadar düşebilmektedir. Ortalama nem Şanlıurfa ve Rize arasında % 49 değişmektedir. Daha geniş bilgiler (Bkz. Türkiye Çevre Atlası, Kısım.III.1.Hava-Atmosfer ve İklim) verilmiştir.

1.1.2.3. Doğal Kaynaklar

Türkiye zengin doğal kaynaklara sahip bulunmaktadır ancak belli alanlarda sıkıntıları vardır. Ülke genelinde eşit olmayan bir şekilde dağılmış olmasına rağmen, su sıkıntısı yoktur.Ülkemizde İçme suyu kaynağı, sulama, endüstriyel gelişme ve hidroelektrik enerjisi üretimi açısından bir çok imkan bulunmaktadır. Bazı minerallerin bolluğu önemli miktarlarda linyit, kömür, demir, bakır, krom, manganez, bor ve tuz ve daha sınırlı miktarda petrol ve doğal gaz çıkarılmasını mümkün kılmaktadır.

Türkiye'nin yüzölçümünün yaklaşık % 26.6'sı ormanlarla kaplıdır ancak bu alanın yarıya yakın bölümü bozulmuş ve verimsizdir. Geniş orman alanları ve farklı iklim kuşakları yanında, ülke topraklarının % 27'si mera, çayır ve otlaklardan oluşmaktadır. Bu şartlar Türkiye'ye çeşitli bir flora ve fauna zenginliği sağlamaktadır. Ülkenin dağlık yapısı verimli tarım alanları açısından sıkıntı yaratmaktadır. Ancak yüzölçümünün sadece % 24'ü tarıma elverişlidir. Dört denizle çevrili olan Türkiye'nin 8333 km kıyı uzunluğu vardır. Daha geniş bilgiler (Bkz. Türkiye Çevre Atlası, Kısım:II. Doğal Kaynaklar) verilmiştir.

1.1.2.4. Ekonomik Durum

Türkiye'nin ekonomisi; 1960 planlı kalkınma dönemi öncesinde tarıma dayalı gelişmemiş bir ülke profili vermekteydi. Planlı kalkınmanın gelişmesiyle birlikte, egemen olan yaklaşım bu yapıyı bir sanayi toplumuna dönüştürmekti. Bu yaklaşım 1980'de hazırlanan ve "ithal ikamesi" ne dayalı bir sanayileşme sürecini kapsayan beş yıllık dört kalkınma planına yansıtılmıştır. Bu dönemin ilk safhasında, endüstriyel kalkınma için altyapı oluşturmaya yönelik yatırımlar üzerinde durulmuştur. Tarıma dayalı istihdam yapısının değiştirilmesi ve ara ve yatırım mallarının üretiminin sanayiye yönlendirilmesi öncelikli hedeflerdi. İlk üç planın kapsadığı dönemde, % 6.7'lik ortalama yıllık büyüme özellikle endüstriyel üretimin genişletilmesiyle elde edilmişti. 1963-1980 arasındaki dönemde, sanayi sektörü tarafından oluşturulan katma değerdeki artış % 23.9 , tarım sektöründe % 57.8'dir. Sanayinin GSMH'daki payı (1968 faktör fiyatlarıyla) 1963'de % 15.6'dan 1980'de %21.6'ya yükselmiştir.

1980 ve 1994 arasındaki ekonomiyi rekabete açmak, dış ticareti serbestleştirmek, fiyatları idari kararlar yerine pazar ekonomisi yoluyla belirlemek, iç mali piyasaları yeniden yapılandırmak ve uluslararası sermayenin hareketini kolaylaştırmak için önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde, endüstriyel hedeflere büyük oranda ulaşılmış, kapasite kullanım düzeyi artırılmış ve sanayi mallarının ihracattaki payı ihracatın GSMH'daki payı ile birlikte artmıştır. Tarım için devletin verdiği sübvansiyonlar azaltılmış ve tarımın GSMH'daki payı 1994 yılı itibarıyla % 14 seviyesine düşmüştür.

Büyük ve gittikçe artan mali açıkların yaşandığı birkaç yıldan sonra, Türkiye 1994 başında oldukça ciddi bir parasal kriz yaşamıştır. Buna karşılık hükümet mali ayarlamaya

odaklanan büyük bir stabilizasyon ve reform programını uygulamaya koymuştur. Yatırım ve personel harcamalarında büyük kesintiler, çeşitli özel vergiler ve devlet kuruluşlarının yatırım yapmaması, Program 1994-1995 yıllarındaki mali ve cari hesap açıklarının düzeltilmesi ve 1995'de ekonomik faaliyete keskin bir dönüş yapılması ile birlikte ilk başlarda önemli başarılar sergilemiştir. Ancak, Hükümet, programındaki yapısal reformları sürdürememiştir. Enflasyon ve reel faiz oranları yüksek kalmıştır.

1995 ortalarında başlayan uzun siyasi belirsizlik dönemi politika çerçevesinde belirgin bir bozulmaya yol açmıştır. Mali açık 1996 yılında GSYİH'nın % 8.2 sine çıkmış ve bu % 7'lik reel GSYİH büyümesi ve % 80'lik yıllık enflasyonla birlikte sürdürülemeyecek kadar hızlı bir ekonomik genişlemeye neden olmuştur. Hükümet 1997 yılında vergi gelirlerinde ve özelleştirme gelirlerindeki büyük artışla bütçeyi dengelemeyi amaçlayan bir mali program belirlemiştir. Öte yandan devlet harcamaları hızla büyüyen sosyal güvenlik kuruluşları açıkları ve kamu sektöründe ödenen maaşların artması yönündeki baskılar ve tarım sübvansiyonlarından dolayı planlananları aşmıştır.

1998 yılında enflasyonda kaydedilen düşme eğilimi, 1999 yılının ilk üç aylık döneminde de devam etmiştir. Yurtiçi talepteki daralmanın devam etmesi genel seçimlere rağmen genişlemeci para ve maliye politikalarına yönelinmemesi bu gelişmede belirleyici olmuştur. Ancak, uluslararası ham petrol fiyatlarındaki yükselme ve kamu kesimi imalat sanayiinde gerçekleşen fiyat ayarlamaları sonucunda fiyat artışları nisan ayında yeniden hızlanmış ve 1999 yılında TEFE 12 aylık artış hızı % 62.9'a yükselmiştir.

Özet olarak, Türkiye ekonomisi, 1996-1999 döneminde, artan kamu açıkları, yüksek enflasyon seviyesi ve dalgalı büyüme yapısı ile istikrarsız bir görünüm arz etmiştir. Artan kamu açıklarının yurtiçi mali piyasalar üzerindeki baskısının yanı sıra bu dönemde yaşanan dış şokların da etkisiyle reel faizler hızla yükselmiştir. Artan reel faiz oranları, kamu açıklarını daha da artırmış ve borç-faiz kısır döngüsü sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır. Nitekim, kamu kesimi toplam (net) borç stokunun GSMH'ya oranı 1999 yılında bir önceki yıla göre 13.5 puan artarak yüzde 58'e yükselmiştir.

Türkiye ekonomisinin makro dengelerinde ortaya çıkan bu sürdürülemez yapı, orta vadeli ve kapsamlı bir programın uygulamaya konulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede 2000-2002 dönemini kapsayan bir makro ekonomik program 2000 yılı başında uygulamaya konulmuştur. Bu Program Uluslararası Para Fonu tarafından 3 yıllık bir süreyi kapsayacak olan Stand-By Anlaşması ile de desteklenmiştir.

1.1.2.5. Nüfus

Türkiye'nin devamlı artan nüfusu ile bu nüfusun artan gereksinimlerinin sınırlı doğal kaynaklar ile nasıl dengede tutulacağı temel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfus sayısındaki ve yapısındaki değişmelerin kişilerin tüketim kalıplarındaki değişmelerle birleşmesi, doğal kaynakların yenilenebilir olma düzeyinin çok ötesinde tüketilmesine yol açmaktadır.

Özet olarak; Nüfus artışı = Talep artışı = Kaynak tüketimi artmaktadır.

Nüfus ve çevre arasında karşılıklı bir etkileşim mevcuttur. Bu etkileşim sosyal ve ekonomik nitelikli ara değişkenler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Nüfusun büyüklüğü, dağılım ve artış hızı, sosyo-ekonomik faktörler, toprak ve gelir dağılımı üzerinde etkili

olmakta, bunlar da doğal kaynakların kullanımını hacim ve verimlilik olarak (üretme dönüşme oranı) etkilemektedir. Nüfus ve tüketim talebi, yalnızca sınırlı olan doğal kaynakların aşırı kullanımına yol açmakla kalmayıp, ara değişken olan çevreye zararlı teknoloji atıklarına, kirletici çevre kullanımına, ticari istismarlara yol açmaktadır.

Ülkemizde nüfus sayımlarının ilki 1927 (13 648 270 kişi), ikincisi 1935 yılında ve daha sonra sonu sıfır ve beş ile biten yıllarda beş yılda bir yapılmıştır.

Türkiye nüfusu, 2000 yılında yapılan Genel Nüfus Tespitine göre 67.803.927 kişi olarak tespit edilmiştir. İl ve ilçe merkezlerinin toplam nüfusu 44.006.274 olup, Köy nüfusunun toplamı ise 23.033.688'dir. Nüfus artış hızı 1990-95 dönemi için tahmin edilen % 1.9'dan biraz daha azalmıştır. 1990-2000 yılları arasındaki yıllık nüfus artış hızı ortalama binde 18.82 olarak gerçekleşmiştir (DİE, 2000 Genel Nüfus Tespiti).

2000 Genel Nüfus Tespiti sonuçlarına göre 1990-2000 döneminde Karadeniz Bölgesi dışındaki diğer bölgelerde nüfus artmıştır. Genel Nüfus Tespiti sırasında bulunan yere (de facto) göre yıllık nüfus artış hızının en fazla olduğu bölge binde 28.26 ile Marmara Bölgesi'dir. Sanayi bölgesi olması nedeniyle yoğun göç alan bu bölgenin nüfus artışları daha fazladır. Nüfus artış hızının en düşük olduğu bölge ise binde -10.94 ile Karadeniz Bölgesi'dir.

Tablo:I.1.2. Bölgelerin Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

Bölgeler	1990 Genel Nüfus sayımı (1)			2000 Genel Nüfus Sayımı			Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)		
	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy
	56473035	33656275	22816760	67803927	44006274	23797653	18,28	26,81	4,21
Marmara	13295878	10350307	2945571	17365027	13730962	3634065	26,69	28,26	21,00
Ege	7594977	4344471	3250506	8938781	5495575	3443206	16,29	23,50	5,76
Akdeniz	7026489	4051596	2974893	8706005	5204203	3501802	21,43	25,03	16,30
İç Anadolu	9913306	6412910	3500396	11608868	8039036	3569832	15,78	22,59	1,96
Karadeniz	8136713	3337392	4799321	8439213	4137466	4301747	3,65	21,48	-10,94
Doğu Anadolu	5348512	2285798	3062714	6137414	3255896	2881518	13,75	35,37	-6,10
Güneydoğu Anadolu	5157160	2873801	2283359	6608619	4143136	2465483	24,79	36,57	7,67

(1) 1990 Genel Nüfus Sayımı'nın kesin sonuçları, 2000 Genel Nüfus sayımı günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir.

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002.

1996-2000 yılları arasında il sayısı 79'den 81' e, ilçe sayısı 847'den 850' ye, belediye sayısı da 2.802'den 3.227'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde belediye sınırları içinde yaşayan nüfusun toplam nüfusu oranının % 74.4'den % 79.5'e ulaştığı görülmüştür. Nüfus aynı zamanda hızla kentleşmektedir. 1990 yılında nüfusun % 54'ü kentlerde yaşamaktaydı ve bu kent nüfusunun yarısından fazlası dört, ilde yoğunlaşmıştı (İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana). Daha geniş bilgiler (Bkz.Türkiye Çevre Atlası, Kısım:X.III.1, X.III.2 Yerleşim Alanları ve Nüfus) verilmiştir.

1.1.2.6. Eğitim

Eğitimle ilgili olarak Türkiye nüfusunun % 80'i 1990 nüfus sayımına göre okur-yazardır. Okur-yazar nüfus içinde, % 20'sinin resmi bir eğitimi olmamış, % 57'si ilkokul bitirmiş, % 9'u orta dereceli bir okulu bitirmiş, % 10'u lise veya dengi bir okulu bitirmiş ve % 4'ü yüksek okul veya üniversiteden mezun olmuştur. 1995/96 öğretim yılına ait bilgilere göre, resmi eğitim sisteminde 12.9 milyon öğrenci bulunmaktadır. Bu sayının dağılımı şöyledir: 6.9 milyon ilkokulda 2.7 milyon orta okul ve dengi okullarda, 2.2 milyon lise ve dengi okullarda, 1.2 milyon öğrenci üniversite ve yüksek okullarda eğitim görmektedir.

1999 yılı itibariyle, 12 ve üstü yaş grubunda, okuma yazma oranı erkeklerde % 94.2 ve kadınlarda % 77.4 olmak üzere % 85.7'ye ulaşmıştır.

1999-2000 öğretim yılında 59.374 kamu ve özel okul öncesi, ilköğretim ve orta öğretim kurumlarında toplam 12.7 milyon öğrenci ve 484.089 öğretmen bulunmaktadır. Öğretim gören bu öğrencilerin 246.514'ü özel örgün eğitim kurumlarına devam etmektedir. Ayrıca, 6.531 kamu ve özel çıraklık ve yaygın eğitim kurumunda yaklaşık 3 milyon kişiye eğitim hizmeti verilmiştir. Bütün eğitim kurumlarının payının artırılması gereği önemini korumaktadır.

Okullaşma oranları, 1999-2000 öğretim yılında okul öncesi eğitimde % 9.8'e, ilköğretimde % 97.6'ya, % 22.8'i mesleki teknik eğitim ve % 36.6'sı genel lise eğitiminde olmak üzere orta öğretimde % 59.4'e, yükseköğretimde ise % 18.7'si örgün olmak üzere toplam % 27.8'e ulaşmıştır.

Başta büyük kentlerde olmak üzere ikili öğretim uygulaması ve kalabalık sınıflar, kırsal alanlarda ise birleştirilmiş sınıf uygulaması eğitiminin kalitesini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.

Toplumun eğitim düzeyinin yükseltilmesi amacıyla 1997 yılında yürürlüğe konulan 4306 sayılı Kanun ile zorunlu temel eğitimin süresi 8 yıla çıkarılmıştır. Aynı yasa ile ihtiyaç duyulan ilave kaynakların sağlanmasına ilişkin düzenlemeler de yapılmıştır.

Milli Eğitim Politikasının ana hedefleri arasında çevre eğitiminin yeteri kadar yer almaması, doğal varlıkların yok olmasını, çevrenin kirlenmesini, toprak erozyonunu ve çölleşmenin hızlanması tehlikesine karşı, toplum bilincinin yaygın olarak gelişmesini sınırlamaktadır.

1.1.2.7. Sağlık

Toplumsal gelişmenin temel unsuru olan bireylerin bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde olmasının sağlanması, yaşam kalitesinin ve süresinin yükseltilerek sağlıklı bir topluma ulaşılması temel esastır. Bu hedeflere ulaşmak için çaba sarf eden Türkiye'de kadınların ortalama ömrü 1980'de 64 yaştan 1995'te 70'e, erkeklerde ise aynı süre zarfında 59' dan 66'ya yükselmiştir, bu oran 1995'te kadın ortalama ömrünün 70, erkek ortalama ömrünün 64 olduğu tüm alt orta gelirli ülkelerin oranlarından biraz daha iyidir.

Çocuklarda 5 yaşın altındakilerde ölüm oranı Türkiye'de 1995'te ‰ 52 (Sağlık Bakanlığı, 1996) ile alt orta-gelirli ülkelerin ‰ 56 oranından daha iyidir. Sağlık risk faktörleri arasında çocuklarda kötü beslenme ciddi bir sorundur ve ülkedeki çocukların beşte biri az gelişmiştir. Tütün tüketimi yetişkin başına yılda 2.0 kg'dan (1984-86 dönemi için ortalama) 1995'te 2.2. kg'a çıkmıştır. Bu oran, dünya ortalamasının ‰10 üzerindedir (Dünya Bankası, 1997).

1995 yılında binde 43,1 olan bebek ölümü hızı 2000 yılında ‰ 35,3'e düşmüş, aynı dönemde doğuşta hayatta kalma ümidi 68 yıldan 69,1 yıla yükselmiştir.

2000 yılı sonu itibariyle hastane sayısının 1.220' ye, sağlık ocağı sayısının 5.700' e, sağlık evi sayısının 13.500'e ulaşması beklenmekte, 807 kişiye bir hekim, 384 kişiye bir hasta yatağı düşeceği tahmin edilmektedir. 1991 yılı itibariyle hasta yataklarının ‰ 38'i, hekimlerin ise ‰ 40'ı nüfusun ‰ 25,6'sının yaşadığı üç büyük ilde bulunmaktadır. Ülke genelinde yatak kullanım oranı ‰ 59'dur. Özellikle ilçe hastanelerinde yatak kullanım oranı ‰ 25'in altında kalırken büyük illere hasta akını devam etmektedir.

1999 yılı sonu itibarıyla sağlık sigortası kapsamındaki nüfusun oranı ‰ 86,4'e ulaşmıştır. Yeşil Kart verilmek suretiyle 8,7 milyon kişi, yataklı tedavi hizmetinden yararlanma güvencesine kavuşturulmuştur (DPT VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı).

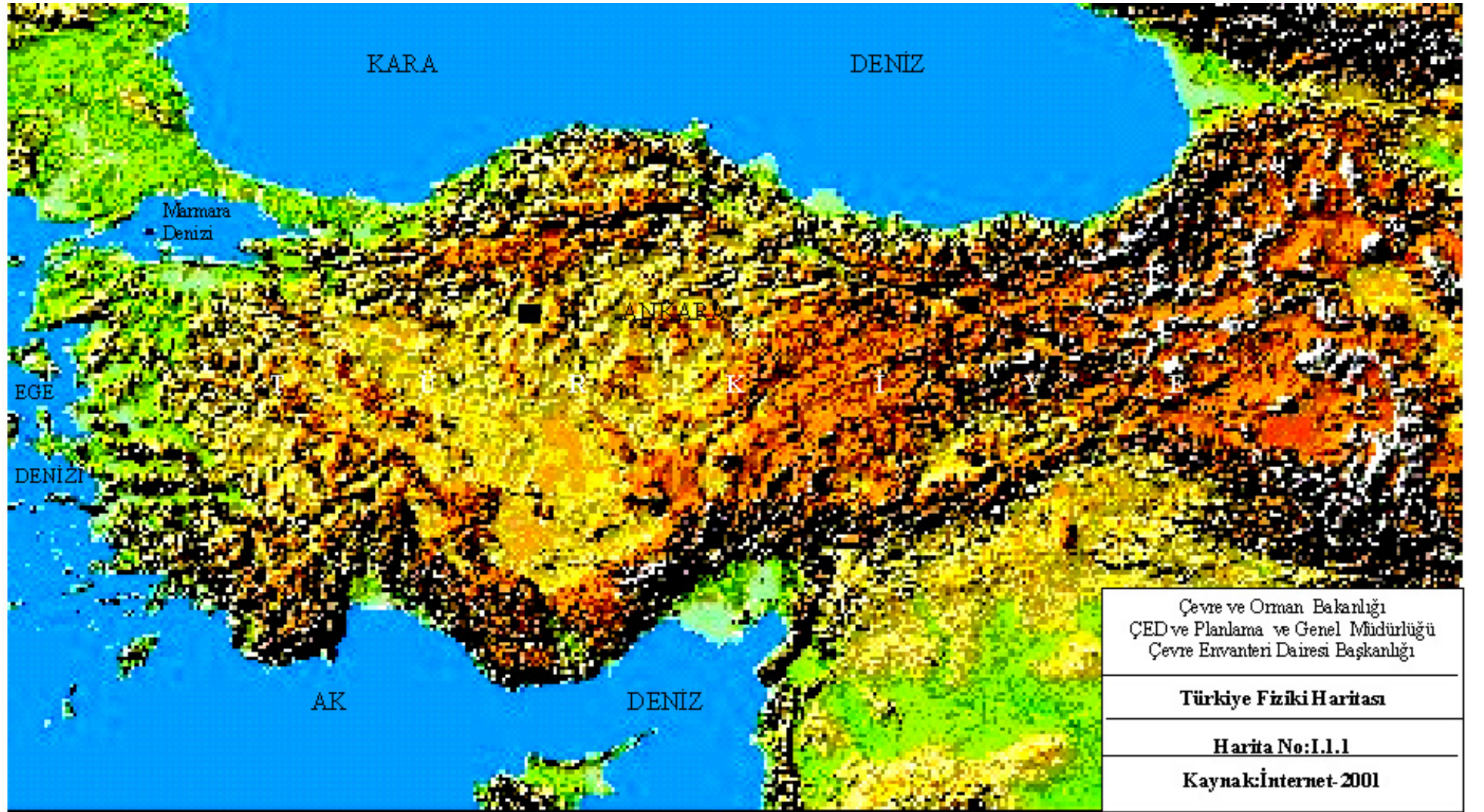
1.1.2.8. Kültürel ve Doğal Miras

Türkiye'de bir çok kültürel, tarihi ve doğal varlıklar yasalarla koruma kapsamına alınmıştır. Bu gibi yerlerin veya sit alanlarının nicel farklılıkları hakkında sağlıklı bir envanter olmadığı için korunması gereken doğal ve tarihi varlıklar sadece mevcut koruma statülerine göre sınıflandırılabilmektedir. Mevcut sınıflandırma sistemine göre Türkiye'de; 4'ü tarihi önemlerinden dolayı bu statüyü kazanmış 33 milli park, 16 doğal park, 59 doğal anıt, 35 doğal koruma alanı, 97 yaban hayatı koruma alanı, 907 doğal oluşum, 396 doğal alan, 3029 arkeolojik alan, 118 kentsel alan, 115 tarihi alan ve 199 farklı özellikli alanlar; 31.047 sivil mimari miras örneği, 5265 dini, 512 kültürel, 755 idari ve 397 endüstriyel/ticari yapı, 1596 mezarlık, 182 şehitlik, 189 mazoleum ve anıt, 702 tarihi kalıntı, 13 özel koruma alanı, sahili ve kıyı şeridi bulunmaktadır. Daha geniş bilgiler (Bkz.Türkiye Çevre Atlası, Kısım:VI.1 ve V.I.2 Milli Parklar ve Koruma Alanları) verilmiştir

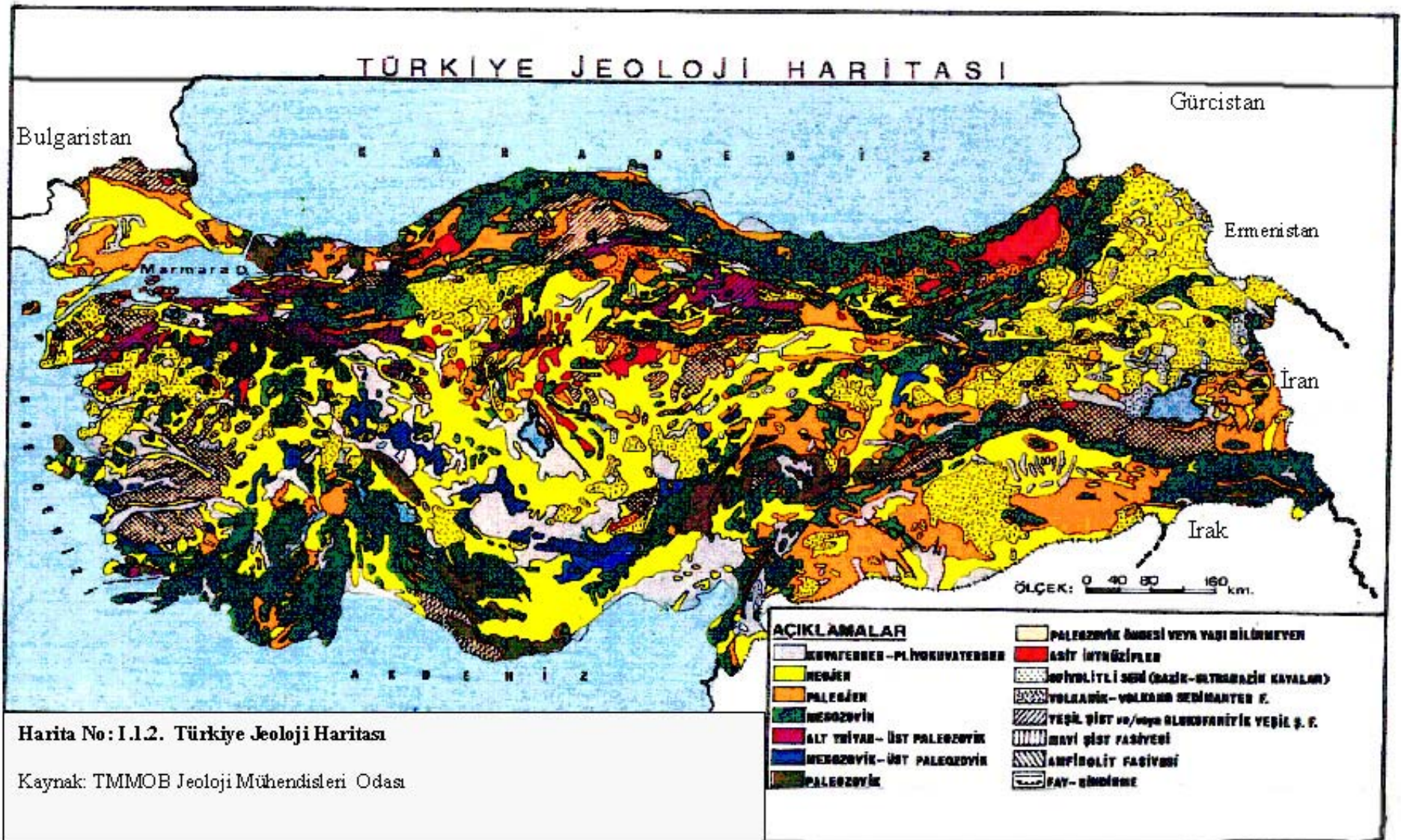
Kaynaklar

- 1- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Genel Toprak Amenajman Planlaması, 1981.
- 2- Çevre Bakanlığı, Türkiye Çevre Atlası-96, Ankara,1997.
- 3- DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Nüfus- Ormancılık (ÖİKR), Ankara, 2001.
- 4- Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001.

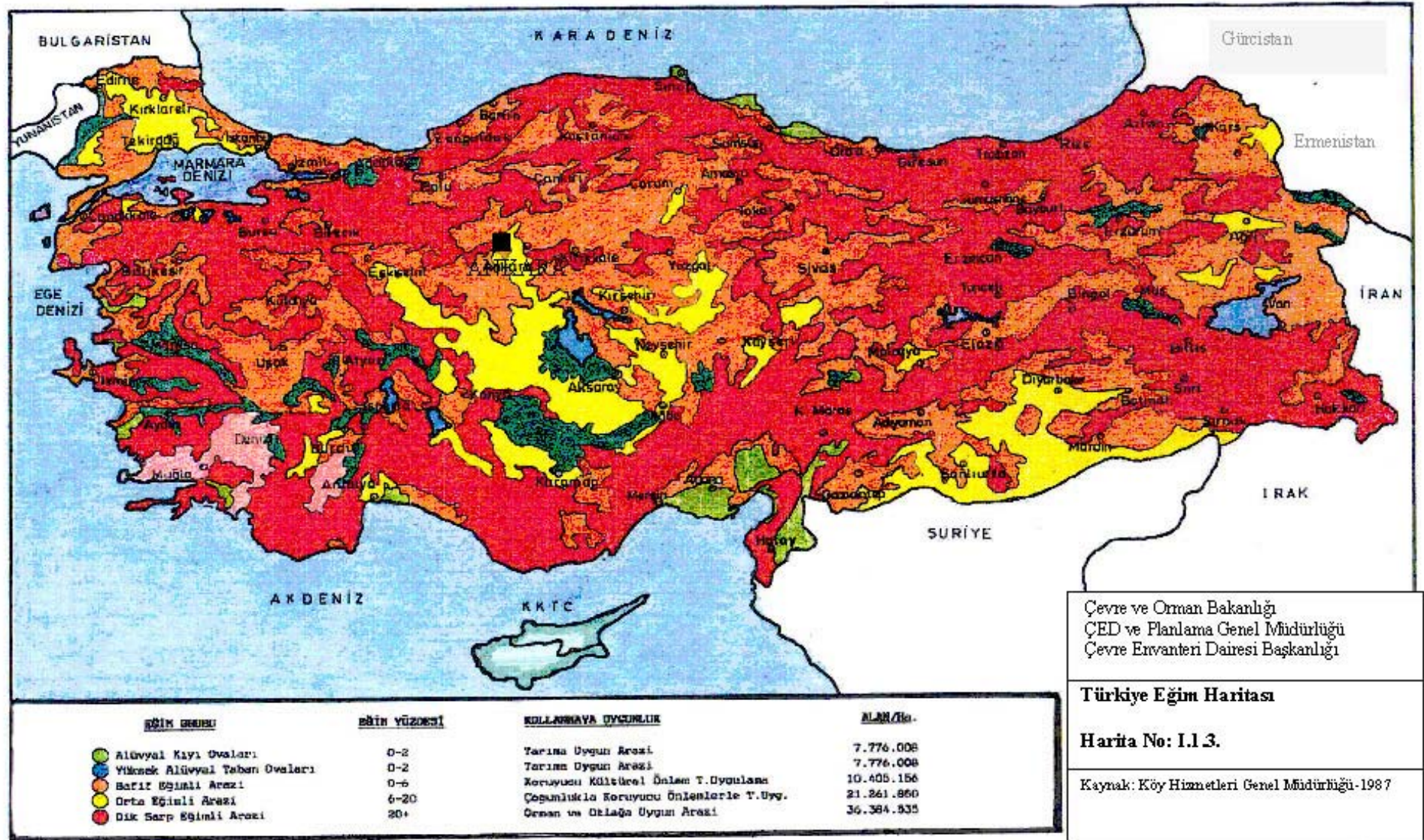

1.2. TÜRKİYE’DE ÇEVRE DURUMU

Hızla değişen dünyanın gündeminde 1970’li yılların başından itibaren giderek artan ve insanlığın en büyük ortak sorunu ve ortak endişesi haline gelmiş olan çevre ve çevrenin bozulması yer almaktadır. Ülkemizde de genellikle nüfus artışı ile birlikte görülen sağlıksız kentleşme, sanayileşme ve hızlı ekonomik gelişme süreci, istenmeyen, ancak giderek boyutları büyüyen hava, su ve toprak kirlenmeleri ile gürültü, erozyon gibi diğer çevre sorunları meydana getirerek doğal dengelerin bozulmasına yol açmaktadır.

1.2.1. Çevre Profili

Türkiye’de; kentsel çevre, doğal kaynaklar, deniz ve kıyı kaynakları, doğal ve insan kaynaklı tehlikeler ve öncelikli coğrafi alanları kapsayan durum ve eğilimler, konular ve nedenler ile her bir sorunlu alan için seçenekler sıralanacak olursa çevre profili şu şekilde özetlenebilir.

1.2.2. Hava Kalitesi

Türkiye’de bazı sanayi bölgeleri yanında hava kirliliği büyük şehirlerde son yıllarda ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Ancak, kentsel hava kalitesi ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Çünkü şehirlerimizin çoğunda sadece partikül madde (PM) ve SO₂ ölçümleri düzenli olarak yapılmaktadır. Türkiye’nin evsel kullanım için tüketilen ana enerji kaynakları petrol, linyit ve odundur ve en çok bunlar hava kirliliğinden sorumludur.

Türkiye’de hava kirliliği genel olarak; kalitesiz yakıtların ısıtmada kullanıldığı konutlardan, çeşitli endüstriyel tesislerden, motorlu araçlardan ve atmosferik şartlardan kaynaklanmaktadır. Ülkemizde linyit rezervlerinin zengin olmasına rağmen, düşük vasıflı olması ve hiçbir iyileştirme işlemi yapılmadan ısıtıcılarda kullanılması, bunun yanında yakma tekniklerine uygun olmayan yöntemlerle sanayide ve konutlarda yakılması, hava kirliliğinin en önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır.

Sanayiden kaynaklanan hava kirliliği temelde; yanlış yer seçimi, yeterli teknik tedbirler alınmadan katı atık, gaz ve tozların atmosfere bırakılması, yanlış, eski veya eksik teknolojilerin seçiminden kaynaklanmaktadır.

Kentlerde yoğun nüfus artışı sonucu oluşan plansız çarpık kentleşme, ısıtmada kullanılan yakıtın niteliği, yapı biçimi ve ölçülerindeki değişimler, kent trafik yoğunluğu, bu alanda hava kirliliği oluşturan önemli sebeplerdir.

Son yıllarda bu nedenlerden kaynaklanan hava kirliliği başta; Kütahya, Muğla (Yatağan), Kayseri, Erzurum, Denizli, Uşak, Yozgat, Çanakkale (Çan), Edirne, Balıkesir, Diyarbakır ve Sivas illerinde önemli boyutlardadır.

Yakıt kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülürken, 1987 yılında Rusya’dan alınan ve Bulgaristan üzerinden Türkiye’ye bağlanan doğalgaz projesi ile İstanbul, Kocaeli, Bursa, Eskişehir ve Ankara gibi büyük ve önemli kentlerde, gerek evsel ısınmada, gerekse sanayide kullanım yaygınlaştırılmış olup, yeni projelerden Rusya-Karadeniz-Samsun ve İran-Doğubeyazıt-Erzurum doğalgaz boru hatları da tamamlanmak üzeredir. Daha geniş bilgiler (Bkz.Türkiye Çevre Atlası, Kısım:III.2 Türkiye’de Hava Kirliliği) verilmiştir.

1.2.3. Su ve Atıksu

Su kirliliği, evsel ve endüstriyel sıvı atıkların, arıtılmaksızın su ortamlarına boşaltılmaları ve tarımda verimi arttırmak için kullanılan gübreler ile zirai mücadele amacıyla kullanılan ilaçların, su ortamlarına taşınmaları gibi sebeplerle meydana gelmektedir.

Su kaynaklarının kirliliği, su kaynaklarının kullanılmasını bozacak veya zarar verme derecesinde kalitesini düşürecek biçimde suyun içerisinde organik, inorganik, radyoaktif veya biyolojik herhangi bir maddenin bulunmasıdır.

Su kirliliği görülen akarsu ve göllerimizden bazılarını şöyle sıralayabiliriz.

Sakarya Nehri, Meriç-Ergene Nehri, Nilüfer Çayı, Susurluk Çayı, Gediz-Nif Çayı gibi akarsularımız, Sapanca Gölü, Manyas Gölü, İznik Gölü, Eber Gölü, Karamuk Gölü, Burdur Gölü, Ulubat Gölü, Akşehir ve Tuz Gölü başta olmak üzere çeşitli nedenlerle kirlenmiş bir çok yer üstü sularımız mevcuttur.

Ülkemiz üç tarafı denizlerle çevrilmiş olduğundan, deniz kirliliği çeşitli alanlarda önem kazanmaktadır.

Denizlerin alıcı ortam olarak kullanılmaları, taşımacılık, turizm amacıyla kullanımı, atık maddelerin arıtılmadan veya kısmen arıtılarak alıcı ortama verilmesi, deniz kazalarından meydana gelen özellikle petrol akıntıları, akarsulardan denizlere ulaşan evsel, endüstriyel ve tarımsal atıklar denizlerin kirlenmesine sebep olmaktadır.

Kıyılarımızdaki kirlilik düzeyi Avrupa ülkelerine göre daha azdır. Ancak kirlilik düzeyinin yüksek olduğu bölgelerimiz de vardır. İstanbul Boğazı, İzmir, İzmit, Gemlik, Mudanya, Bandırma, Ayvalık, Marmaris Körfezleri, Marmara Denizi, Akdeniz Taşucu-İskenderun arasında kalan kıyı şeridi kirlilik yükü fazla olan bölgelerdir.

Karadeniz ise, kıyılarda kentleşme, turizm ve sanayileşme sonucunda bir ölçüde kirlenme mevcuttur. Karadeniz'deki kirliliğin yaklaşık % 12'si Türkiye'den % 88'i ise Karadeniz'e kıyısı olan diğer ülkeler ve Tuna Nehrinin taşıdığı kirlilikten kaynaklanmaktadır. Daha geniş bilgiler (Bkz.Türkiye Çevre Atlası, Kısım:IV Türkiye'de Su Kirliliği) verilmiştir.

1.2.4. Diğer Çevre Sorunları

Türkiye'de son yıllarda özellikle büyük şehirlerde ve turistik yörelerde katı atık ve artıklar bir çevre kirliliği olarak gündeme gelmektedir.

Kimyasallar diğer bir çevre sorunudur. Çeşitli yollarla tabiata verilen kimyasal maddeler tüm canlılar üzerinde ciddi boyutlara varan olumsuz etkiler meydana getirmektedir.

Yeşil alanların, şehirlerin nüfus artışına göre geliştirilmemiş olması da ayrı bir çevre sorunu olup, Türkiye'de kişi başına düşen yeşil alan payı, dünya standartlarının çok gerisindedir.

Ayrıca şehirlerde kırsal kesimden göç ile gelen hızlı nüfus artışından doğan konut ihtiyacı ise, altyapısız ve plansız yapılaşmayı doğurmakta ve bu durum çarpık kentleşme beraberinde kanalizasyon, içme suyu temini, çöp ve yeni çevre sorunları meydana getirmektedir.

Şehirlerimizde çöp toplama ve depolama sahalarının seçimi plansız ve gelişigüzel yapılmakta, geri kazanılacak bir çok kağıt, cam, plastik, teneke vb. malzemeler yeteri kadar ayrılmamakta, depolama alanlarında büyük sorunlar yaşanmaktadır.

1.2.5. Gürültü Kirliliği

Gürültü kirliliği yapısı gereği kentsel olan ayrı bir sorun alanı oluşturmaktadır. Türkiye’de trafik aşırı gürültünün kaynaklarındadır. Bunu inşaat işlerinden, sınai gürültüden, hava trafiğinden ve demiryolu trafiğinden kaynaklanan gürültü izlemektedir.

Aşırı gürültü ile ilgili kilit noktalar:

- Mevcut gürültü yönetmeliğinin uygulanmaması,
- Aşırı gürültünün yarattığı risklerle ilgili olarak toplumun fazla bilinçli olmaması,
- Gürültü çıkarılmasının kontrol edilmemesi,
- Öncelikli gürültü kirliliği sorunlarının belirlenmesi ve önlenmesi için gerekli yerel kapasitenin olmaması,
- Daha yüksek düzeyde yol gürültüsüne maruziyete neden olan kötü planlanmış trafik akışı. Daha geniş bilgiler (Bkz. Türkiye Çevre Atlası,, Kısım XV.1 Gürültü ve Çevre) verilmiştir.

1.2.6. Doğal Kaynaklar

1.2.6.1. Toprak ve Tarım Arazisi Kullanımı

Türkiye’nin yüzölçümü 777.971 km² olup, en önemli doğal kaynaklarından birisi de toprağıdır. Ülke topraklarının ekilebilen kullanılan arazisi ise 27.9 milyon hektardır. Bu miktar arazinin yaklaşık 4 milyon hektarı sulanabilmektedir. Ekilebilir toprak kalınlığının 20-50 cm arası humus tabakasıdır. Böyle bir ekilebilir tabakanın oluşması için binlerce yıl geçmesi gerekmektedir.

Bu durum ise toprağın ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Topraklar insan biyosferinin en önemli ögesidir. Topraklarda meydana gelebilecek tüm olumsuz değişimler, insan yaşamını önemli ölçüde etkileyecek güce sahiptir.

Türkiye’de toplam arazi yüzeyinin yaklaşık % 79’u çeşitli şiddette toprak erozyonuna maruz bulunmaktadır. Bu oran işlenen arazinin % 73’ü için geçerlidir. Öncelikli tarım arazilerinin yaklaşık % 68’i erozyona eğilimlidir. Akarsu yatağı erozyonu 57.1 milyon hektarlık alanı etkilerken, rüzgar erozyonu 466.000 hektarlık bir alanı da bozmaktadır. Sonuç olarak yılda yaklaşık 500 milyon ton toprak erozyonla taşınmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’deki en önemli ve en acil çevre sorunlarından biri erozyondur.

Türkiye’deki tarım arazisi kullanımı tüm arazi varlığının yalnızca % 24’ünün (19.3 milyon hektar) tarıma uygun olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni kısmen Türkiye’deki toprağın derinliğinin çok fazla olmamasıdır. Toprağın % 64’ü işlenememektedir. Ayrıca

işlenebilir arazinin bölgesel dağılımı açısından bir dengesizlik vardır. GAP Bölgesi'nde meydana gelen tarımsal gelişme eğilimlerinden dolayı bu bölgenin çevre açısından özellikle dikkate alınması gerekmektedir.

Ürün artışını amaçlayan tarım politikaları bir yanda tarımsal üretimin kompozisyonunu değiştirmiş ve öte yanda tarımsal girdi kullanımının genişlemesi ve yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu önemli değişikliklerin her ikisi de çevre sorunlarına yol açmıştır. Kimyasal gübre ve pestisit kullanımının artışı doğrultusunda, tarım makinalarında da yapısal köklü değişiklik yaşanmıştır. Ancak, bu girdilerin etkin ve kontrollü kullanılması için gösterilen çabalar tam anlamıyla başarılı olmamıştır. Bu gelişmelerin ve karşı önlemlerin alınmaması sonucunda; Türkiye'deki tüm ekili arazinin % 83'ü çeşitli çevre sorunları ile karşı karşıyadır.

Tarımsal girdilerin bu etkilerine ek olarak;

- a) Tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılması,
- b) Endüstriyel kirliliğin artması vb.

Tarım arazisi kullanım potansiyelini azaltırken tarım topraklarının sorunlarını her geçen gün arttırmaktadır.

Mera, yaylak ve kışlakların kalitesi ve miktarı Türkiye'de bölgelere göre büyük oranda değişmektedir. İller mera, yaylak ve kışlakların sürdürülebilirliği açısından sınıflandırılmıştır ve "kritik" ve "tehlike" altında şeklinde değerlendirenler ayrıca "orman" olarak düşünülen arazinin büyüklüğü açısından olumlu göstergelere sahip olanlardır.

Amaç dışı arazi kullanımının önlenememesi tarım arazilerinin miras yoluyla aşırı bölünmesi, yanlış arazi kullanımı, hatalı toprak işleme, toprağı ve suyu yok edeceğinden açlık tehlikesini hızlandırması söz konusudur.

1.2.6.2. Ormanlar

Ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmelerin hızlı olduğu günümüzde orman; ağaç topluluklarının bulunduğu mekan olma yanında, başta odun hammaddesi olmak üzere çok değişik ürünler ve hizmetler üreterek topluma fayda sağlayan, kendi içinde bir takım dengeleri olan canlı, dinamik ve karmaşık yapıda, karasal ekosistemler içinde en büyük paya sahip çok boyutlu bir sistem ve yenilenebilir özellikte bir doğal kaynaktır. Devamlılık ve istikrarlılık bu sistemin temel özelliğidir.

Ormanlar ülke yüzölçümünün 20.7 milyon hektarla yaklaşık % 26.6'sını kaplamaktadır ve ulusal istatistikler net orman kaybı rapor etmemektedir. Ancak, mevcut orman örtüsünün % 51.7'si verimli değildir ve bozuk baltalık ormanlardan oluşmaktadır.

Ülkemizde kişi başına düşen orman alanı, 0.34 ha olup, gelişmiş ülkelere göre düşük bir düzeydedir. Yaklaşık %25'i ağaçlandırma ile verimli hale getirilmesi mümkün görülen ormanlarımızın 3.5 milyon hektarı aynı zamanda orman üstü ve orman içi mera niteliğindedir.

Türkiye ekonomisini oluşturan 64 sektörün ileri bağlantısı ortalama 0.387 iken, ormancılık sektöründe bu rakam 0.786'dır. Ormancılık sektörü yılda yaklaşık 3.5 milyon ton fuel-oil 'e eşdeğer bir enerji katkısı sağlamaktadır.

Türkiye'de ormancılık, genel kabulün aksine emek-yoğun bir sektördür. Sadece Çevre ve Orman Bakanlığı yıllık ortalama 15 milyon adam-gün işlendirme olanağı sağlamaktadır. Orman Köylerine ve diğer sektörler'e yaptığı kaynak aktarımı da oldukça yüksek düzeydedir.

Ormanlar ayrıca oksijen üretimini devam ettirmesi ve hava kirliliğini azaltması yanında bünyesinde barındırdığı canlı türleri ile ekosistem açısından, kendi kendini yenileyebilen son derece önemli bir doğal kaynaktır.

Ormanların amaç dışı kullanımının önlenememesi, aşırı kullanımına devam edilmesi ve ormanı yok eden diğer etkenlerin sürmesi toprak erozyonu, su kirliliği ve çölleşmeyi hızlandırdığı bilinmektedir. Daha geniş bilgiler (Bkz: Türkiye Çevre Atlası, Kısım.II.1. Türkiye'de Ormanların Dağılımı) verilmiştir.

1.2.6.3. Biyoçeşitlilik

Türkiye'nin İklimi; jeoloji ve toprak yapısındaki farklılıklar, hem mesafe hem de yükseklik olarak türlerin kompozisyonu ve özellikleri açısından bitki örtüsünde zengin çeşitlilik sağlamaktadır. Türkiye'de bitki örtüsü açısından temel olarak üç bölge bulunmaktadır. "Avrupa", "Sibirya" Bölgelerinde nem gerektiren ağaçlar ormanlarla birlikte bitkilerin bir karışımından oluşmaktadır. "İran Bölgesi"nde step bitkileri egemendir. Bitki örtüsünün çeşitliliği ayrıca yükseklik ve konuma göre değişmektedir.

Bu bölgeler içinde, dört hassas habitata dikkat edilmesi gerekmektedir. Sulak alanlar, dağlık alanlar, kıyılar ve stepler. Türkiye, Avrupa ve Orta Doğu'daki en büyük sulak alanlara sahip bulunmaktadır. 58'i çok önemli kuş alanları olmak üzere, toplam bir milyon üçyüzbin hektarlık yaklaşık 300 sulak alan vardır. Dağlık yapısı sayesinde Türkiye bir çok dağ ekosistemlerine sahiptir. Türkiye'nin kıyıları da farklı yönetim yaklaşımları gerektiren değişik özelliklere sahip önemli ekosistemlerdir. Stepler de sürdürülebilir kullanım sorunu olan hassas ekosistemler olarak görülmektedir. Ancak bu alanda sağlıklı bir envanter çalışması bulunmamaktadır.

Tüm Avrupa'da bulunan bitki türlerinin % 75'i Türkiye'de görülebilmektedir. Komşu ülkelerin florasının iki katı çeşitli olan Türk florası sadece Türkiye'de bulunmaktadır. Kıta ülkeleri arasında Türkiye biyoçeşitlilik zenginliği açısından dokuzuncu sıradadır ve florasının % 33'ten fazlasını endemik türler oluşturmaktadır.

Avrupa'da nesli tehlikeye girmiş 36 memeli hayvan türünün 15'i (% 42.8'i), 72 kuş türünün 46'sı (% 63.8'i), 47 sürüngen türünün 18'i (% 38'i), 13 kurbağa türünün 5'i (% 38'i) ülkemizde yaşamaktadır.

Türkiye'de yaklaşık 120.000 omurgasız, 472 balık (192'si iç sularda), 426 kuş, 8 kaplumbağa, 49 kertenkele, 36 yılan, yaklaşık 20 kurbağa ve 120 memeli türü bulunmaktadır. Memeli türlerin dördü ve 13 kuş türü 1994'ten bu yana soyu tükenmekte olan türler olarak sınıflandırılmaktadır.

1.2.6.4. Deniz ve Kıyı Kaynakları

Türkiye'nin üç tarafını çevreleyen denizler genellikle birbirinden farklıdır. Bu yapı su alışverişini kısıtladığından kirlenmiş nehirlerle denizlere boşaltılan atıksuları seyreltmek veya doğal dönüşümle temizlenmesi oldukça zor olmaktadır. Ayrıca, bu kısıtlamalardan dolayı, su kütlelerinin dikey karışımı belli derinliğin altında kalmakta ve bu durum kirleticilerin katman içinde yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Deniz kaynaklarına ek olarak, Türkiye'nin kıyı bölgeleri önemli ekosistemler oluşturmaktadır. Ülkenin; biri iç olmak üzere üç tarafı denizlerle çevrili olup, yaklaşık 8333 km kıyısı bulunmaktadır. Her bir kıyı, farklı yönetim yaklaşımları gerektiren farklı özelliklere sahiptir.

Türkiye'nin ekonomik yapısının önemli bir kısmını oluşturan turizm Türkiye sahillerinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle Akdeniz ve Ege sahillerinde bir çok otel ve tatil köyü bulunmaktadır ve bunların faaliyetlerinin deniz ve kıyı kaynakları üzerinde önemli etkileri olmaktadır.

Kıyı yerleşimleri ve yoğun deniz trafiğinden dolayı Akdeniz kıyısı kirlenmeye oldukça duyarlıdır. Tarım atıkları da önemli bir kirlilik kaynağıdır. Akdeniz aynı zamanda dünyada tehlike altında bulunan 12 türden biri olan Akdeniz Fokuna ev sahipliği yapmaktadır. Halen yaşadığı düşünülen 300-400 Akdeniz fokundan yaklaşık 50'si Türkiye'nin Akdeniz Kıyısının ıssız kısımlarında yaşamaktadır.

Ege Denizi, Akdeniz'in beş havzasından biridir ve değişken su hareketleri ile üç farklı_öşinoğrafik özelliğe sahiptir. Ege'ye atıksu boşaltımı kıyı boyunca belli başlı 50 noktada ve bazı evsel kanalizasyon atıklarının boşalttığı yerlerde olmaktadır.

722,189 km²'lik yatağı ile Karadeniz bir iç denizdir ve ortalama tuzluluk oranı % 0.18 ile 0.19 arasındadır. Karadeniz'de fazla yağış, sınırlı buharlaşma ve kıtasal su akışlarının bolluğundan dolayı yerüstü suları fazlalığı vardır. Karadeniz'in kirlilik yükü, hem doğal nedenlerden hem de Türkiye'de dahil olmak üzere çeşitli ülkelerden gelen nehirlerin taşıdığı atıklardan dolayı nispeten yüksektir. Karadeniz bitki ve bu biyolojik kütle üzerinde yaşayan balıklar açısından da zengindir.

Marmara Denizi de diğer denizlerle bağlantısını sağlayan boğazların yapısal özelliğinden dolayı özel bir takım hidrodinamik özellikler sergiler. Yüzeyin 25-30 metre altındaki suların oksijen doymuşluğu % 20 ile % 30 arasında değişmektedir ve bu da Karadeniz'den gelen kıyı deşarjları ve organik maddelerin çözülmesinde sorun yaratmaktadır.

Türkiye'nin balık mahsulü yıllık yaklaşık 600.000 tonla dünyada 50. sıradadır. Karadeniz'de tahmini 247, Marmara Deniz'inde 200, Ege'de 300 ve Akdeniz'de 500-550 balık türü yaşamaktadır.

1.2.7. Çevre İle İlgili Hukuki Altyapı

Ülkemizde 1930'lu yıllardan bu yana uygulanmakta olan mevzuatın bir bölümü doğrudan doğruya çevre ile ilgili, bir bölümü ise dolaylı olarak çevreye düzenlemeler getirmektedir.

Türkiye, son yirmi yılda, çevre sorunlarına eğilmek üzere çeşitli mekanizmaların oluşturulmasında büyük ilerlemeler kaydetmiştir. 1982 Anayasası, yurttaşlara sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı tanımaktadır. 1983 yılında 2872 Sayılı Çevre Kanunu çıkarılmış, 1991 yılında ise Çevre Bakanlığı kurulmuştur. Halkın temiz bir çevreye yönelik duyarlılığı ve bu yöndeki talepleri giderek artmaktadır ve çevre konusunda çalışan sivil toplum kuruluşları sahneye çıkmaktadır. Ancak, bütün bu olumlu gelişmelere karşın, çevreyle ilgili konularda ekonomik ve sosyal kararlar henüz yeterince önemsenmemiştir.

1982 Anayasasının 56. Maddesinde “Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” denilmekte ve çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir hükmünü getirmektedir.

11 Ağustos 1983 tarihinde yayımlanmış olan 2872 Sayılı Çevre Kanunu, çevreyle doğrudan ilgili olarak hazırlanmış olan bir dizi yasal düzenlemenin başında gelmektedir. Bu yasanın çağdaş bir çevre koruma ilkesi olan “kirleten öder” ölçüsünü benimsemiş olması en büyük kirleticisi olan devlete düşen sorumlulukları da arttırmıştır.

Çevre Kanunu’nda yer alan temel ilkeler; çevrenin korunması konusunda devlet yanında vatandaşın da sorumluluk taşıdığı, çevre korunması ve kirliliğine ilişkin karar ve önlemlerin tespit ve uygulamasından bunların kalkınma çalışmalarına olan etkileri dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Çevre Kanunu’na dayanılarak çıkarılmış bulunan Bazı Önemli Yönetmeliklerin Yayın ve Değişiklik Tarihleri Tablo: I.2.1.’de verilmiştir.

1.2.7.1. Çevre İle İlgili Kurumsal Yapı

Ülkemizde çevre ile ilgili kurumsal yapı oluşturma çabaları 1970’li yıllarda başlamıştır. Bu dönemde, çevre konusunda yetkili kamu kuruluşları ve yerel yönetimler arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla ilk olarak bir “Çevre Sorunları Koordinasyon Kurulu” oluşturulmuştur. 1978 yılında ise çevrenin korunmasına yönelik temel politikaların belirlenmesi, konuyla ilgili plan ve projelerin hazırlanması, bunların uygulanmasında ilgili bakanlık ve kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanması amacıyla “Başbakanlığa bağlı Çevre Müsteşarlığı” kurulmuştur.

8 Haziran 1984 tarihli ve 222 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre Müsteşarlığı kaldırılarak Başbakanlığa bağlı, tüzel kişiliği haiz, katma bütçeli bir kuruluş olarak “Çevre Genel Müdürlüğü” kurulmuştur. 29.10.1989 tarihinde ise Çevre Genel Müdürlüğü tekrar Çevre Müsteşarlığı’na dönüştürülmüştür. Bu Kanun Hükmünde Kararnamede Çevre Müsteşarlığı oldukça geniş yetkilerle donatılmıştır. Bunlar çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için prensip, politika ve program belirlemek; ülke çevre master planını hazırlamak; çevrenin korunması ve geliştirilmesi için araştırmalar yapmak; çevre standartlarını belirlemek; çevrenin korunması ile ilgili çeşitli kuruluşlar ve yerel yönetimler arasında koordinasyonu sağlamak; gönüllü kuruluşları desteklemek ve yönlendirmek; çevreye yönelik eğitim programları uygulamak ve çevre bilincini yaymak şeklinde özetlenebilir.

Çevre Müsteşarlığı’nın diğer kurum ve kuruluşları bu konuda koordine edebilecek yapıda bir üst birim konumunda bulunduğu bu dönemde, çevre ile ilgili diğer bir kurum olarak 19 Ekim 1989 tarihli ve 383 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı, tüzel kişiliği haiz Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kurulmuştur. Çevre Kanunu’nun 9. Maddesine göre Bakanlar Kurulu’nca Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak

ilan edilen ve edilecek yerlerde çevre değerlerini korumak ve mevcut çevre sorunlarını gidermek için tüm tedbirleri almak, bu alanların koruma ve kullanım esaslarını belirlemek, imar planlarını yapmak, mevcut her ölçekteki plan ve plan kararlarını revize etmek ve re'sen onaylamak, kurumun kuruluş amaçları arasında yer almıştır.

21 Ağustos 1991 tarihli ve 443 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre Müsteşarlığı daha etkili bir kurumsal yapı oluşturmak isteğiyle Çevre Bakanlığına dönüştürülmüştür. Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı ve Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Çevre Bakanlığına bağlanmıştır. Ancak Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Çevre Bakanlığından ayrılarak yeniden Başbakanlığa bağlanmıştır.

443 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi, ve çevrenin iyileştirilmesi için prensip ve politikalar belirlemek, arazi kullanım kararlarına uygun olarak tespit edilen alanlarda; koruma ve kullanım esaslarını saptamak, ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkan veren rasyonel doğal kaynak kullanımı sağlamak üzere çevre düzeni planlarını hazırlamak; ülke şartlarına uygun olan teknolojiyi ve çevre standartlarını belirlemek; çevresel etki değerlendirmesi çalışmasını yürütmek; çevre konusunda görev verilmiş özel ve kamu kuruluşları arasında işbirliği ve koordinasyon sağlamak; çevre uygulamalarına etkinlik kazandırmak için sürekli bir eğitim programı uygulamak, Çevre Bakanlığının başlıca görevleri arasında sayılmıştır. Bu görevleri yerine getirmek üzere;

- Çevre Kirliliğini Önleme ve Kontrol Genel Müdürlüğü,
- Çevre Koruma Genel Müdürlüğü,
- Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü,
- Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı,
- Finansman Dairesi Başkanlığı,
- Çevre Eğitimi ve Yayın Dairesi Başkanlığı, Bakanlığın ana hizmet birimleri olarak teşkil edilmiştir.

Çevre Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Yüksek Çevre Kurulu, Çevre Şurası ve Mahalli Çevre Kurulları, Bakanlığın sürekli kurulları olarak düzenlemiştir.

Bunlardan Yüksek Çevre Kurulu; Çevre Bakanının Başkanlığında ilgili Bakanlıkların Müsteşarları, Yükseköğretim Kurulu Başkanı, Diyanet İşleri, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu ve Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanları, Üniversitelerin çevre ile ilgili çeşitli dallarından Yükseköğretim Kurulunca seçilecek iki öğretim üyesi ve Meslek Odaları Başkanlarından oluşmuştur. Yüksek Çevre Kurulu'nun görevleri; uluslararası anlaşmalar dikkate alınmak suretiyle çevrenin korunmasını ve kirlenmesinin önlenmesini sağlayıcı hedefleri belirlemek, gereken tedbirleri araştırmak, Özel Çevre Koruma Bölgelerinde uygulanacak ilkeleri tespit etmek ve çevre konuları ile ilgili diğer ilkeleri belirlemektedir.

Çevre Şurası; Bakanlığın görevleri arasında bulunan konularda kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ile ilim ve ihtisas sahiplerinin fikir, bilgi ve tecrübelerinden faydalanmak üzere oluşturulmuştur.

Mahalli Çevre Kurulları; her ilde Valinin Başkanlığında, Bakanlıkların İl Temsilcileri, Büyükşehir Belediye Başkanı, Belediye Başkanı, Meslek Odaları Başkanları

ve Çevre Bakanlığı temsilcilerinden oluşmaktadır. Kurulun, Bakanlığın kararları çerçevesinde çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için il düzeyinde kararlar almak ve uygulamak; ildeki tesis ve işletmelerin çevre kirliliği açısından denetlemelerine ait raporları incelemek ve gerekli önlemleri almak; Bakanlık ve Kuruluşların il düzeyindeki faaliyetlerini izlemek, yönlendirmek ve gerekli koordinasyonu sağlamak; çevre konusunda eğitici faaliyetler düzenlemek; Bakanlar Kurulunca Çevre Kirliliğine yol açan ve faaliyet kolları itibarı ile gruplandırılan işletmelerin derecelerini belirlemek gibi görevleri bulunmaktadır.

Çevre Bakanlığı kuruluşunu müteakiben öncelikle 30 ilde İl Çevre Müdürlüğü'nü kurmuş, aynı zamanda merkez teşkilatının güçlendirilmesini sürdürürken, 2001 yılı başlarında ise, 81 ilde İl Çevre Müdürlüklerinin kurulmasını tamamlamıştır.

4856 Sayılı Kanun ile Çevre ve Orman Bakanlığı birleştirilmiş ve birleşme ile ilgili bu kanun 08.05.2003 tarih ve 25102 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

1.2.7.2. Kurumsal Yapıya İlişkin Sorunlar:

Görüldüğü üzere çevre ile ilgili kurumsal yapı oluşturma çalışmalarının başladığı yıllardan itibaren çevre örgütüne ilişkin bir karmaşa yaşanmıştır. Önce Çevre Müsteşarlığı kurulmuş, sonra kaldırılarak Çevre Genel Müdürlüğü oluşturulmuş, arkasından Çevre Genel Müdürlüğü kaldırılarak Çevre Müsteşarlığının yeniden kurulmasına karar verilmiştir. Çevre Müsteşarlığı yeniden kurulduktan sonra çevre ile ilgili ayrı bir kurum olarak Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kurulmuştur. En son olarak ise Müsteşarlık 443 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kaldırılarak 21.08.1991 tarihinde Çevre Bakanlığı kurulmuştur. Daha sonra ise 4856 sayılı kanun ile Çevre ve Orman Bakanlığı kurulmuştur. Yapılanmada gerçekleşen bu sık değişiklikler aradan geçen 20 yıla yakın zamana rağmen kurulan çevre örgütlerinin kurumlaşmasına imkan tanımamıştır.

Ayrıca 1970'li yıllarda yeni örgütlenme modelleri geliştirilirken 1920'lerde belli çevresel işlevlerle ilgili olarak yapılan düzenlemeler ve örgütlenmeler olduğu gibi korunmuş ve yeni kurumsal yapı eski yapının üzerine oturtulmuştur. Bu da çevreyle ilgili olarak Bakanlık, kurum ve kuruluşlar arasında yetki, görev ve sorumluluk çatışmalarına neden olmuştur. Aynı konuyla ilgili olarak birden fazla kuruluşun yetkili olması ve koordinasyon ve işbirliği konusunda yaşanan sorunlar hizmetin etkili bir şekilde yerine getirilmesini güçleştirmiştir.

Çevre sorunlarını çözmek amacıyla mevzuatta ve kurumsal yapının oluşturulmasında bazı ilerlemeler kaydedilmiş, DPT-Çevre Bakanlığı işbirliği ile Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) hazırlanmıştır. Temiz bir çevreye yönelik toplumsal duyarlılığın artırılmasına yönelik gayret sarf edilmektedir.

Bu olumlu gelişmelere rağmen, çevre yönetim sistemleri istenilen etkinlik düzeyine getirilememiştir. Hızlı kentleşme, başta kıyı alanları ve denizler olmak üzere doğal kaynaklar, tarım alanları üzerindeki baskıları, atıkların miktarını ve diğer çevre sorunlarını arttırmıştır.

Eğitim, kararlara katılım süreçleri ve yerelleşme konularındaki eksiklikler, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve çevre sorunlarının çözümünde önemli engeller oluşturmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak ekonomik kalkınmaya imkan verecek, doğal kaynakların yönetimini sağlayacak, gelecek kuşaklara daha sağlıklı bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakacak yönde arzulan nitelikte yeterli bir gelişme kaydedilememesine rağmen çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla entegrasyonun sağlanması ve bu konuda ekonomik araçlardan yeterince faydalanma çabaları sürdürülmektedir.

Çevre ve kalkınma ile ilgili veri ve bilgi erişim sistemleri, çevre izleme ve ölçüm altyapısı, Çevresel etki değerlendirmesi, çevre envanteri, istatistiği ve çevre standartları konularında yeterli altyapı oluşturma çalışmalarına devam edilmektedir.

Çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve alınan kararların, AB normları ve uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi çalışmaları da süratle tamamlanmaktadır.

I.2.8.AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı'nda Çevre

Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı'nın "Çevre" başlıklı bölümündeki hususları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED): ÇED Direktifi (85/337/EEC ve 97/11/EC) doğrultusunda hazırlanan ÇED Yönetmeliği genelde söz konusu direktifle uyumludur. Eklerdeki (Ek I ve Ek II, ÇED Uygulanacak Faaliyetler Listesi) değişik sektörlerle ait küçük farklılıklar bulunmaktadır. Nihai hedef, ÇED sürecinin etkinliğinin artırılması, Topluluk müktesebatına uyum sağlanması ve gerekli teknik altyapının kurulmasıdır. Stratejik ÇED uygulamaları için ise Avrupa Birliği Direktifinin taslak olarak hazırlandığı bilinmekte ve çıkarılacak direktif doğrultusunda gerekli çalışma ve düzenlemelerin yapılması planlanmaktadır. ÇED Yönetmeliği ile ilgili revizyon yapılmış ve 06.06.2002 tarih ve 24777 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. ÇED uygulamaları için yeni bir kurumsal yapılanmaya ihtiyaç bulunmamakla birlikte, var olan kurumsal yapı içerisinde görev tanımlarının yeniden belirlenmesi ve ilave sorumlulukların yerine getirilmesi için mevcut yapıda düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Çevresel Bilgiye Erişim- Avrupa Çevre Ajansı: Ulusal çevre veri tabanı sistemi ve teknik altyapı oluşturmak üzere projeler yürütülmektedir. Veri Tabanı Sistemi ile Türkiye genelinde toplanacak verilere kurumların ihtiyaç duyacakları zamanda daha kolay ulaşmaları hedeflenmektedir. Bu sistemin Başbakanlığın "Kamu-Net" projesi ile entegrasyonu sağlanacaktır. "Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Topluluğu Arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Çevre Ajansı ve Avrupa Bilgi ve Gözlemevi Ağı'na (EIONET) Katılımı Anlaşması" imzalanmış olup TBMM tarafından onaylanmıştır. Çevresel bilgiye erişimi gerçekleştirebilmek için, Türkiye'de gerekli yasal, teknik ve idari altyapının oluşturulması amacıyla 2001 yılında bir ulusal plan hazırlanmıştır. Bu ulusal plan aynı zamanda Türkiye'nin Aarhus Sözleşmesi'ne katılım stratejisini belirleyecek ve Avrupa Çevre Ajansı ile EIONET'e entegrasyonunu hızlandıracaktır.

Hava Kalitesi: Türkiye'de hava kirliliğini ve hava kalitesi yönetimini düzenleyen temel hukuki araç, 1986 yılında çıkarılan Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliğidir.

Yönetmelik onyedii kirletici parametre için hava kalitesi sınır değerlerini, iki kirletici için hedef değerleri ve uyarı kademeleri ile uyarı kademelerine ulaşıldığında alınacak tedbirlerin yanı sıra ölçüm ve analizle ilgili diğer birçok hususu ele almaktadır. Yönetmelik sanayi tesisleri ve prosesler için bir emisyon izin sistemi getirmektedir. Nihai hedef ilgili Direktiflerin Türk mevzuatına yansıtılmasıdır. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ile 1979 Uzun Menzilli Sınırlaraşırı Hava Kirliliği Sözleşmesinin eki Protokollerine ortak ancak farklı sorumluluk ilkesi çerçevesinde katılınması mümkün olabilecektir.

Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliğinin hükümlerinde ve standartlarda bazı değişiklikler yapılması gerekmektedir. Gayrisihhi Müesseseler Yönetmeliği ve Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı Kuruluş Kanununda da revizyon gerekmektedir. Mevzuatın uyumlaştırılması sürecinde mevcut kurumsal yapıda herhangi bir değişikliğe gerek duyulmamaktadır. Ancak mevzuatın etkin uygulaması için, Çevre Bakanlığı ve diğer ilgili kurumların sorumluluklarının açık ve net biçimde tanımlanması ve Hıfzısıhha Merkezinin kurumsal yapısında değişiklik gerekmektedir.

Atık Yönetimi: Düzensiz depolama yapılan evsel katı atıkların olumsuz etkilerinin kontrol edilmesi amacıyla 14.03.1991 tarihinde Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği yürürlüğe konulmuştur. Yönetmelik, evsel katı atıkların bütün ülke genelinde belirli bir sistem içinde toplanması, taşınması, geri kazanılması ve bertaraf edilmesi ile ilgili teknik ve idari esasları belirlediği gibi, ambalaj atıklarının toplanması ve geri kazanılması ile ilgili yasal yaptırımları da içermektedir. Az atık üretilmesi, atıkların geri kazanılması ve atıkların çevreye zarar verilmeden bertaraf edilmesi atık yönetiminin temel ilkeleridir. Tıbbi atıkların yönetimi ile ilgili çalışmalar, evsel katı atıkların dışında değerlendirilmekte olup, bu atıkların toplanması, taşınması ve bertarafı ile ilgili çalışmalar 20.05.1993 tarihli Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliğine göre yürütölmektedir. “Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (TAKY)” 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. TAKY ile ölkemize olan her türlü atık ithalatı yasaklanmıştır. TAKY ile tehlikeli atıklara ilişkin özel kurallar belirlenmiş olup, bazı yönleri ile AB Direktiflerinde verilen kurallardan daha sıkı tedbirler içermektedir. Yönetmelikte tehlikeli atıkların özellikleri, bertaraf şekilleri, bertaraf kriterleri ve işlemleri verilmektedir.

Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği ve Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği” Avrupa Birliği mevzuatı ile çoğu yönden uyumludur. Ancak, doğal ve sentetik bariyerlerin uygulanması ile ilgili Türk ve Avrupa Birliği mevzuatı arasında bazı ufak farklılıklar vardır. Nihai hedef; Atık Yönetimi ile ilgili Türk mevzuatı ve AB mevzuatının uyumlaştırılması için plan ve programların belirlenerek, bu amaçla kurum ve organizasyonların uygulayacağı görevlerin tespit edilmesi ve uygulanmasıdır.

Su Kalitesi: 2872 sayılı Çevre Kanunu hükümlerine uygun olarak “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği” (SKKY) 4 Eylül 1988 tarihinde 19919 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği yeraltı sularının üç, yüzey sularının dört sınıfa ayrılmasına yönelik esasları ortaya koymaktadır. Ayrıca su kalite planlamasını da sağlamaktadır. Nihai hedef; Su Kirliliği Yönetiminde mevcut kanun, yönetmelik ve ilgili tebliğler ile ilgili Türk Standartlarının Avrupa Birliği Müktesebatına uyumlu hale getirilmesi ve uygulamaya geçirilmesidir. Çevre ve Orman Bakanlığının merkezi ve taşra teşkilatları güçlendirilmelidir. Daha fazla koordinasyon gerektiğinden iç sular ve kıyı suları birbiriyle ilgili şekilde yönetilmelidir. Ayrıca yüksek kalitede yeraltı

suyunun sadece yüksek kalitede kullanımlara açık olması için yeraltı ve yüzey suyu kaynak kullanımlarının koordinasyonu sağlanarak yüzey ve yeraltı suları birlikte yönetilmelidir.

Avrupa Birliği Mevzuatına uyumun sağlanması, ilgili kurum ve kuruluşların mevzuatında değişiklik gerektirmekte ve/veya yeni mevzuatın oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Mevzuat uyumunun tamamlanması ise mevcut sistemlerin revizyonunu gerektirecek ve yeni yatırımların yapılmasını zorunlu kılacaktır.

Doğa Koruma: Doğal kaynaklar üzerindeki baskıya rağmen, Türkiye'nin doğal alanlarının önemli bir kısmını koruyabilmiş olması; hukuki ve kurumsal anlamda kırk yılı aşan doğa koruma geleneğinin bulunması; kamuoyunda doğa koruma bilincinin gelişmesi; özellikle gönüllü kuruluşların koruma projelerine ve faaliyetlerine katılması ve giderek karar süreçlerinde etkili olması; uluslararası sözleşmelere taraf olunması ve uluslararası ilişkilerin güçlenmesi, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde doğa koruma konusundaki avantajları olarak görülmektedir.

Türkiye BERN, RAMSAR, CITES ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmelerine taraf olmuştur. Bu Sözleşmelerin uygulama yönetmeliklerinin hazırlanması çalışmaları AB Direktifleri hükümlerini de dikkate alarak devam etmektedir. İlk etapta Türkiye'nin korunan alanlarının yüzde 1'lik kısmının NATURA 2000 ağına dahil edilmesi, AB düzenlemelerine tam uyum sağlamak ve NATURA 2000 ağı uygulamalarının gerçekleştirilmesidir.

CITES Sözleşmesi yeterli gümrük tedbirleri geliştirilmedikçe amacına ulaşması oldukça zor olan bir sözleşmedir. Sözleşme hükümleri doğrultusunda CITES Sözleşmesi için Ulusal Uygulama Yönetmeliği AB uygulamaları dikkate alınarak hazırlanmaktadır. Yönetmeliğin yürürlüğe girmesi ile nesli tehlike altında olan bitki ve hayvan türlerinin uluslararası ticaretten olumsuz etkilenmemesi için gümrük kapılarında geçişler kontrollü yapılabilecektir. Taraf olduğumuz uluslararası sözleşmeler kapsamında habitatı korumaya yönelik ulusal mevzuatın hazırlanması için başlatılan idari ve teknik düzenlemelerin, Doğal Yaşam Ortamları ve Flora ve Faunanın Korunmasına İlişkin (Habitat) Direktifte (92/43/EEC) belirtilen hususları da içerecek şekilde kısa sürede tamamlanması öngörülmektedir. Doğanın Korunmasına ilişkin Çerçeve Yasa hazırlanarak, yürürlükteki mevzuattaki AB Direktifi ile çelişki oluşturan maddeler çıkarılacak ve uyum sağlanacaktır.

Kimyasallar ve Genetik Olarak Yapıları Değiştirilmiş Organizmalar

Kimyasallar: 2872 sayılı Çevre Kanununun 13. maddesine göre, havada suda veya toprakta kalıcı özellik göstererek ekolojik dengeyi bozan kimyasalların üretimi, ithalatı, taşınması, depolanması ve kullanımında çevrenin korunması esastır. Çevre Kanununa bağlı olarak, çevre ve insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen sanayi kimyasallarının yönetimini kapsayan "Zararlı Kimyasal Madde ve Ürünlerinin Kontrolü Yönetmeliği", Avrupa Birliğinin ilgili Direktifleri göz önüne alınarak hazırlanmış olup, 1993 yılı itibarı ile yürürlüğe girmiştir. AB mevzuatına tam uyum için Yönetmeliğin revizyona alınması gerekmektedir. Bazı tehlikeli kimyasal maddeler ve pestisitlerin uluslararası ticaretinde uygulanacak ön bildirimli kabul sistemine ilişkin "Rotterdam Sözleşmesi" ne Türkiye imza koymuştur. Sözleşmeye taraf olunabilmesi için gerekli çalışmalar sürdürülmektedir. Türkiye "Montreal Protokolü" ne taraftır. Nihai hedef; söz konusu AB Mevzuatının üstlenilerek uygulanmasıdır.

Genetik Olarak Yapıları Değiştirilmiş Organizmalar: Türkiye’de genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar, bu organizmaların çevreye tedbirli bırakılmaları ve pazarda yer almaları ile ilgili herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Nihai hedef; söz konusu AB Mevzuatının üstlenilerek uygulanmasıdır.

İyi Laboratuvar Uygulamaları Prensipleri ve Kimyasal Maddelerin Testleri İçin Kullanımın Doğrulanması ve İyi Laboratuvar Uygulamalarının Denetlenmesi ve Onaylanması: Çevre Referans Laboratuvarı ve diğer Bakanlık laboratuvarlarında kalite değerlendirmesine yönelik su, hava, toprak ve atık numuneleri analiz edilmektedir. Ancak, 67/548/EEC Direktifinde belirtilen kimyasal maddelerin potansiyel risklerinin belirlenmesine yönelik testleri İLU (İyi Laboratuvar Uygulamaları) prensiplerine uygun olarak gerçekleştirebilecek laboratuvar ve bununla ilgili Türk Mevzuatı bulunmamaktadır. İLU prensiplerinin uygulanması ile ilgili Türk Mevzuatının Avrupa Birliği Müktesabatına uyumlaştırılması sağlanacaktır. Nihai hedef; İLU prensipleri ve kimyasal maddelerin testler için kullanımının doğrulanması ile İLU denetlenmesi ve onaylanması ile ilgili yönetmeliğin tamamlanmasıdır. Ancak yürütmenin gerçekleştirilebilmesi, altyapının tamamlanması için yapılacak yardıma bağlıdır.

Araç ve Makinalardan Kaynaklanan Gürültü: Gürültünün yarattığı rahatsızlıklar 2872 sayılı Çevre Kanunu’nda ele alınan temel konulardan birini oluşturmaktadır. Bu konudaki temel hukuki düzenleme olan 1986 yılında çıkarılan Gürültü Kontrol Yönetmeliği; yerleşim yerleri için gürültü düzeyleri, tren yolları, havaalanları, sanayi ve inşaat alanlarında izin verilebilecek azami değerleri ve motorlu taşıtlar gibi dışarıda kullanılan makinelerden kaynaklanan gürültü emisyon değerlerini belirlemekte ve gürültünün azaltımı için kentsel planlama prensiplerini ortaya koymaktadır. Nihai hedef; söz konusu AB Mevzuatının üstlenilerek uygulanmasıdır.

Nükleer Güvenlik ve Radyasyondan Korunma: Türkiye Atom Enerjisi Kurumu mevzuatı, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)’nın “Temel Güvenlik Standartları” esas alınarak hazırlanmış olup, güncel gelişmeler yakından takip edilerek gereken revizyonlar düzenli şekilde yapılmaktadır. Nihai hedef TAEK’nun nükleer ve radyasyon güvenliği konularıyla ilgili mevcut mevzuatını AB mevzuatına uyumlu duruma getirmektir. TAEK mevzuatı ile söz konusu AB Müktesabatı arasındaki farklılıklar ve eksik hususlar tespit edilerek değerlendirme çalışmaları yapılacaktır.

İklim Değişikliği: Küresel iklim sisteminin korunması kapsamında Türkiye’nin üzerine düşen sorumluluklar çerçevesinde; artan nüfusun gereksinimleri temel alınarak, ortak, fakat, farklılaştırılmış yükümlülükler ilkesi doğrultusunda İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) sürecine katılmak üzere çalışmalar sürdürülmektedir. Son yıllarda küresel ısınmaya yol açan emisyonların artış hızında bir miktar azalma tespit edilmiştir. Nihai hedef; söz konusu AB Mevzuatının üstlenilerek uygulanmasıdır.

Kaynaklar

- 1- DPT, Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı. Ankara, 1998.
- 2- Çevre Bakanlığı, Ulusal Çevre ve Kalkınma Durum Raporu, Ankara, 1999.
- 3- DPT, Uzun Vadeli Strateji ve VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara, 2000.
- 4- DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ormancılık (ÖİKR), Ankara, 2001.
- 5- AB Genel Sekreterliği, Türkiye Ulusal Programı, 2001.

Tablo: I.2.1. Çevre Bakanlığı Mevzuat Külliyyatında Bulunan Çevre Kanunu'na dayanılarak çıkarılmış olan Bazı Önemli Yönetmeliklerin Yayımlı ve Değişiklik Tarihleri

Yönetmeliğin Adı	Yönetmeliğin Resmi Gazetede yayımlandığı		Değişiklik Resmi Gazetede yayımlandığı	
	Tarih	Sayı	Tarih	Sayı
1- Çevre Kirliliğini Önleme Fonu Yönetmeliği	17.05.1985	18757	03.12.1987	19653
2- Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği	02.11.1986	19269	29.09.2000	24185
3- Gürültü Kontrol Yönetmeliği	11.12.1986	19308		
4- Su Kirliliği Yönetmeliği	04.09.1988	19919	12.12.1998 01.07.1999 04.01.2000 29.09.2000	23551 23742 23926 24185
5- Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	14.03.1991	20814	03.04.1991 22.02.1992 02.11.1994 15.09.1998 18.08.1999 29.04.2000	20834 21150 22099 23464 23790 24034
6- Çevre Şurası Yönetmeliği	14.09.1991	20991	26.06.1997	23031
7- Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği	07.02.1993	21489	23.06.1997 13.08.1999 14.04.2000 29.09.2000 26.10.2000 06.06.2002	23028 23785 24020 24185 24212 24777
8- Mahalli Çevre Kurulları Çalışma ve Usulleri	08.03.1993	21518		
9- Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	20.05.1993	21586	24.06.1998	23382
10- Tehlikeli Kimyasallar Yönetmeliği (Zararlı Kimyasal Madde ve Ürünlerinin Kontrolü Yönetmeliği)	11.07.1993	21634	03.11.1999 20.04.2001	23865 24379
11- Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	27.08.1995	22387	25.12.1996 15.06.1997 17.06.1997 25.09.1999	22858 23020 23022 23827
12-Ozon Tabakasının İnceltilen Maddelerin Azaltılmasına Dair Yönetmelik	25.07.1999	23766		
13-Çevre Düzeni Planlarının Yapılması Esaslarına Dair Yönetmelik	04.11.2000	24220		
14- Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği	10.12.2001	24609		
15-Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmenin Uygulanması Dair Yönetmelik (CİTES)	27.12.2001	24623		
16- Çevre Denetimi Yönetmeliği	05.01.2002	24631		
17- Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği	30.01.2002	24656		

Kaynak: Çevre Bakanlığı Mevzuatı, 2002